

Ніколенко Л.Т. Розвивальні технології – умова розвитку особистості учня» / Л.Т.Ніколенко // Наукова спадщина Григорія Костюка і сучасні проблеми особистісно орієнтованої освіти: зб. матер. Всеукр. науково-метод. інтернет-конфер. / уклад. О.Е.Жосан. – Кропивницький: Ексклюзив-систем, 2016. – С. 304 – 310.

УДК 37.091.12

Лідія Ніколенко,

м. Київ

РОЗВИВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ – УМОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

Стрімкий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій нині орієнтується не тільки на розвиток особисті учня, здобуття ним потрібних знань, а й на формування його індивідуальності. Головна мета освіти на сучасному етапі – це створення умов для розвитку і самореалізації кожної особи, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, засвоювати і помножувати цінності громадянського суспільства. Цьому мають сприяти пошуки нових педагогічних шляхів, створення такого освітнього середовища, яке б забезпечило кожній людині змогу виявити закладене в ньому від природи творче начало і сформувати здатність бути суб'єктом розвитку своїх здібностей, стати особистістю в своїй життєдіяльності. Саме це й має на меті розвивальне навчання.

Сьогоднішня освіта – це не просто накопичення певної суми знань, а, в першу чергу, це розвиток і саморозвиток життєвої компетентності кожної окремої людини. Можливість суттєвих змін у школі теоретики і практики вітчизняної освіти пов'язують з ідеями розвивального навчання. Це зумовлює принципово нові умови до діяльності педагога і учня.

Тема актуальна ще й тому, що методисти, вчителі, науковці все частіше звертається до ідей, засад і методики розвивального навчання, щоб ефективніше впроваджувати їх у свою практику.

Мета статті – розкрити суть та особливості технологій розвивального навчання.

Теоретичні та практичні поради Ш.Амонашвілі, Л.Давидова, Д. Ельконіна, Л.Занкова, Я.Корчака, Г.Костюка, В.Сухомлинського, К.Ушинського та інших видатних педагогів переконують нас в необхідності всебічного розвитку дитини, зокрема, її інтелектуального, духовного, фізичного, трудового, індивідуального та естетичного потенціалу, активної участі в діяльності колективу. На основі наукових праць створено методичні посібники, спеціальні програми. Одним із основних принципів реформування вітчизняної школи проголошено принцип розвивальної освіти Термін „розвивальне навчання” належить великому швейцарському педагогу Йоганну Песталоцці (1746-1827рр.), одному із засновників дидактики початкового навчання. Цю ідею К.Д.Ушинський назвав „великим відкриттям Песталоцці” і всіляко розвивав її у своїх підручниках. У вітчизняній педагогіці провідником ідей розвивального навчання був К.Д.Ушинський. Проаналізувавши наявні в той період теорії формальної і матеріальної освіти, вчений прийшов до висновку про те, що оволодіння знаннями й розвиток розумових здібностей – це дві сторони одного завдання в навчальнім процесі. Видатна роль у розробці психологічних основ розвивального навчання належить дослідженням Л.С. Виготського, який обґрунтував ідею про те, що навчання, яке орієнтується на завершення циклу розвитку, неефективне для загального розвитку дитини, воно не веде його за собою, а плететься у нього в хвості [4]. Вчений увів у психологію принципово важливе поняття про два рівні розвитку дитини. Актуальний рівень – це ті психічні властивості або якості, які вже сформувалися, засвоєні дитиною, і найближчий розвиток – ті властивості психіки, які ще перебувають у становленні. Вирішальним для вдосконалення навчального процесу є правильне розуміння сутності другого

рівня: це не ті якості особистості, яких ще немає взагалі, а ті, які ще тільки утворюються, а тому особливо чутливі до педагогічних впливів.

Л.С.Виготський вважав, що дитина з допомогою дорослого може виконувати не будь-які дії, а лише ті, до яких вона вже певною мірою готова. Що дитина вміє сьогодні у співробітництві, вона зуміє завтра самостійно. Тільки те навчання у дитячому віці добре, яке забігає наперед розвитку і веде розвиток за собою. Але вчити дитину можливо лише того, чого вона вже здатна вчитися.

За Г.С.Костюком, вплив навчання на розвиток залежить від вікових та індивідуальних особливостей дітей, які зумовлюються не лише попереднім навчанням, а й рівнем зрілості організму, індивідуальними особливостями нервової системи. Він вважав, що навчання по-різному впливає на розвиток залежно від його змісту і методів, від того, як воно приводить у дію сили учнів. Навчання може мало сприяти розвитку, а часом і гальмувати його. Так, догматичне навчання, що зводиться до сприйняття готових й усталених істин, не тільки не просуває дітей уперед в їхньому розумовому розвитку, а, навпаки, – затримує його. Лише те навчання, яке активізує і формує розумову діяльність учнів, активно сприяє інтелектуальному розвитку і прискорює його, розширює їхні пізнавальні можливості. Розкриваючи взаємозв'язок навчання і психічного розвитку, у своїх працях Г.С.Костюк показав, що кожен із цих процесів створює передумови для успішного перебігу іншого. Ставлячи перед школярами пізнавальні практичні завдання, озброюючи способами їх розв'язання, навчання йде попереду розвитку. Поряд із тим, воно спирається не лише на те, що вже досягнуто дитиною впродовж її розвитку, а й на її потенційні можливості, які, на переконання вченого, завжди ширші від їх реалізації.

Розвивальна функція навчання реалізується лише за певних умов, які створюються побудовою самого змісту навчання, організацією навчального процесу, активними його методами, за яких учень є не тільки як об'єкт, а і як суб'єкт навчання, це стосується і виховання.

Дослідження Г.С.Костюка дали змогу сформулювати цілісну концепцію розвитку і становлення особистості на різних етапах онтогенезу. У своїй праці він переконливо довів, що розвиток особистості є результатом діалектичної взаємодії середовища, спадковості й активної діяльності людини [7].

В сучасній школі впроваджуються технології розвивального навчання. Теорія розвивального навчання за Л.В.Занковим. Суть даної теорії полягає у вирішенні принципів провідної ролі теоретичних знань, навчанні на високому рівні труднощі, навчанні швидким темпом, усвідомленням школярами процесу учіння, цілеспрямованої і систематичної роботи над загальним розвитком всіх учнів. У своїй праці «Навчання і розвиток» Л.В.Занков дає пояснення цим принципам. «Процесом навчання на високому рівні труднощів, який розкриває духовні сили дитини, дає їм простір і напрямок. Якщо навчальний матеріал і методи його вивчення такі, що перед школярами не виникає перешкод, які необхідно подолати, то розвиток дітей іде повільно і слабо».[6. С. 50].

Наукова теорія Д.Б.Ельконіна і В.В.Давидова про залежність розвитку психіки не від діяльності взагалі, а від якоїсь конкретної, що вказує в працях А.Н.Леонт'єв, який відносив до головних її ознак те, що всередині певної діяльності виникають і диференціюються нові її види, в провідній діяльності формуються і перебудовуються психічні процеси, від неї залежать основні психологічні зміни особистості дитини.

Технологія поетапного формування розумових дій розкривається в працях П. Я.Гальперина та Н. Ф.Талізінної, які визначили наступні етапи, через які необхідно провести дитину, щоб у неї була сформована повноцінна розумова дія: – це створення необхідної мотивації, складення схеми орієнтованої основи на дію, виконання її в конкретному або матеріалізованому вигляді, формування як внутрішньої так зовнішньої мов та виконання дії в розумовому плані [4].

Багато уваги саме в загальному розвитку молодших учнів приділяв В.О.Сухомлинський. Талановитий педагог справді створив оригінальну систему розвивального навчання молодших школярів [11]. Змістом цієї системи Василь Олександрович вважав: постановку вчителями з поступовим ускладненням перспективних цілей розвитку творчих здібностей учнів; досягнення тісного взаємозв'язку мовленнєвої, розумової і трудової діяльності молодших школярів; проведення уроків мислення в природі; систему творчих робіт із розвитку мовлення; стимулювання інтелектуальних і естетичних почуттів дитини.

Розумове виховання, за переконанням В.О.Сухомлинського, необхідне людині не тільки для праці, а й для повноти духовного життя. Повноцінне навчання, тобто навчання, яке розвиває розумові сили і здібності, було б немислимим, якби не спеціальна спрямованість, скерованість навчання – розвивати розум, виховувати розумну людину навіть за умови відносної незалежності розумового розвитку, творчих сил розуму від обсягу знань [11]. Творчість учнів має розвиватися в тій діяльності, що вимагає активного застосування. Нове знання вводиться, не через передачу готового знання, а через самостійне «відкриття» його дітьми, наголошує О. Я.Савченко [14]. Система розвивального навчання, розроблена Ш.О.Амонашвілі, направлена на формування цілісної особистості школяра. Під цілісним розвитком особистості школяра Ш.О.Амонашвілі розуміє загальний розвиток особистості, що включає психічний і соціальний розвиток в їхній єдності[1]. На думку Ш.О.Амонашвілі, розвивальне навчання повинно бути націлене не тільки на розвиток психічних процесів дитини, але і на розвиток її особистих якостей, сприяти її моральному вдосконаленню.

Принципи навчання, розроблені Ш.О.Амонашвілі:

1. Зміст навчання, необхідний для засвоєння в певний період педагогічного процесу, зробити особистісно значущим для учня. З цією метою в даній системі розроблені прийоми, які ставлять учнів у ситуацію вільного вибору і самостійного прийняття рішення.

2. Процес навчання повинен постійно стимулювати навчально-пізнавальну діяльність школярів, спонукати дітей до співпраці зі вчителем.

3. Процес навчання повинен мати яскраво виражену розвивальну тенденцію, забезпечувати загальний розвиток особистості школяра.

4. Процес навчання повинен приносити дитині радість життя.

Модульно-розвивальне навчання вперше було розроблено в США та ФРН. Згідно з американською версією, модуль це частина дня, яка наповнена відповідним дидактичним змістом. Розроблена у ФРН версія модульної системи більше уваги приділяє змісту. Українська версія за А.В. Фурманом, який визначає, що в контексті модульно-розвивальної системи навчання чільне місце займає диференціація і глибинна індивідуалізація навчального процесу. Сутність цього навчання полягає у оптимізації процесу соціально-особистісного росту учасників педагогічного процесу [4].

Особистісно орієнтоване навчання за викладом І.С.Якиманської [13] полягає в тому, що зміна соціальної парадигми вимагає і зміни парадигми загальної середньої освіти. Перехід на нову основу навчання – це формування особистості учня, розвитку його здібностей і обдарувань, наукового світогляду у новій навчальній формі. На вирішення цієї мети спрямовані різні теорії та технології навчання. Заслужують на увагу такі розвивальні технології, як «Один учень – один комп'ютер», Гармонія інтелекту та здоров'я, проектні технології, науково- педагогічний проект «Росток», Вальдорфська педагогіка, школа Монтесорі та інші.

Ці методики розвивального навчання мають такі переваги: попереджує перевантаження учнів, оскільки заперечує надмірне насичення дітей інформацією; розвиває мислення, оскільки перетворює дітей в активний суб'єкт; вчить спілкуванню, бо викликає потребу висловлювати свою власну точку зору та слухати думку опонента; допомагає вихованню, тому що задовольняє природне бажання дитини до самовираження і самовдосконалення; сприяє фізичному здоров'ю, бо враховує психофізіологічні особливості кожної дитини, її творчі здібності.

Отже, розвивальне навчання – це не сума знань з різних предметів, а вдумливий погляд на явища і предмети, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, проникнення в суть проблеми, її дослідження, визначення особистої ролі у тих змінах, що відбуваються в навколишньому середовищі й суспільстві. Розвиваючи інтелект дитини, ми формуємо її мислення, а через нього й моральні якості, особистість.

Ми можемо стверджувати, що розвивальне навчання – це не лише повноцінне виховання, а в його основі знаходиться величезна сила самовиховання, саморозвитку й самоосвіти.

Система розвивального навчання висуває нові вимоги насамперед до вчителя. Оскільки під час уроків в системі розвивального навчання учень виявляє себе в колективній діяльності, в умовах співпраці з суб'єктами, необхідною якістю педагога є здатність до побудови колективно-розподіленої діяльності, а також здатність до формування стосунків з дітьми на основі принципу рівності, орієнтації педагога на взаємодію з дитиною.

Практичне застосування ідей розвивального навчання змушує педагога, насамперед, детально опанувати особливості психофізіологічного розвитку дітей даного віку, враховувати готовність дитини до навчання, необхідно знати функціональну асиметрію півкуль головного мозку дитини, тобто застосовувати знання нейрофізіології.

Основним у професійній діяльності педагогів, які в своїй діяльності використовують технології розвивального навчання є активне ставлення до власного професійного зростання, уважне ставлення до потреб учнів, забезпечення умов для їхнього розвитку, вміння генерувати нові ідеї. Такі вчителі мають гнучке мислення, відзначаються високим показником теоретичного мислення, мають активний розвиток, досягають високого рівня розвитку пізнавальних інтересів дитини.

Отже, розвивальні технології навчання характеризуються визнанням індивідуальності, самобутності кожної дитини, її розвитку як індивіда, наділеного суб'єктивним досвідом. Основне завдання розвивальних

технологій – розвиток здібностей учнів, які будуються не від навчання до учіння, а навпаки, від учіння до визначення педагогічних впливів. Тільки педагог з яскраво вираженою потребою в саморозвитку здатний створити умови для формування творчості в особистості, яка розвивається.

Список використаних джерел

1. Амонашвілі Ш.О. Школа життя / Пер. з рос. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітницький центр ім. М.К. Реріха, 2002. – 170 с.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. М., 1995.
3. Бондарева К.І., Козлова О.Г. Педагогічний аналіз інноваційної діяльності вчителя. Суми, 2001.
4. Буркова Л.В. Педагогічні інновації та їх діагностична експертиза. теоретичний аспект. К. 1999.
5. Васьков Ю.В. Педагогічні теорії, технології, досвід. (Дидактичний аспект),- Х.: Скорпіон. 2000. – 120 с.
6. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. К.: Академвидав, 2004. -351с.
7. Занков Л.В. Обучение и развитие. М.: Просвещение, 1975
8. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. [Текст] Г. С. Костюк ; за ред. Л М. Проколієнко [упоряд. і авт. комент). В.В.Андрієвська, Г.О.Балл та ін. К. Рад. школа, 1989–609 с.
9. Костюк Г.С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г.С. Костюк // Радянська школа . – 1946 . - № 6. - С. 4 – 14;
10. Костюк Г.С. Навчання і розвиток особистості / Г.С. Костюк . – К.: Рад. школа, 1968. – № 6 . – С. 967;
11. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 –ти т. Т. 1.– К.: Радянська школа, 1976.– С.64.
12. Фурман А. В. Методологічна модель школи розвитку // Рідна школа. – 1994, №6. –с. 19-23.

13. Якиманська І. С. Технологія особистісно-орієнтованої освіти. - М: «Вересень», 2000 р.

14. Савченко О. Я. Цілі і цінності реформування сучасної школи // Філософія освіти в сучасній Україні: Матеріали Всеукр. наук.- практ. Конф. – К.: 1997. – С. 47 -54.